

prof. dr hab. Barbara Józefik
Pracownia Psychologii i Psychoterapii Systemowej
Katedra Psychiatrii
Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum

**Recenzja rozprawy doktorskiej magister psychologii Magdaleny Połom
pt. *Typ więzi z rodzicami a poczucie jakości życia u młodzieży z rozpoznaniem
schizofrenii***

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Piotra Olesia

Doktorantka w swojej rozprawie doktorskiej podejmuje interesującą poznawczo i ważną dla praktyki klinicznej problematykę dotyczącą powiązań pomiędzy typem więzi z rodzicami, funkcjonowaniem psychospołecznym a jakością życia nastoletnich pacjentów z rozpoznaniem schizofrenii. Problematyka jakości życia pacjentów chorujących na schizofrenię jest stosunkowo często podejmowana nie dotyczy to jednak pacjentów, u których zachorowanie przypadało na okres dojrzewania. Przeciwnie, specyfika wynikająca z nakładania się choroby na procesy rozwojowe nie jest wystarczająco opisana a swoistość kryzysu psychotycznego pojawiającego się w tej fazie życia, wystarczająco uwzględniana w opracowaniach i programach terapeutycznych. Stąd podjęcie badań obejmujących grupę nastoletnich pacjentów z rozpoznaniem schizofrenii uważam za cenne i uzasadnione. Szczególnie, że Doktorantka sformułowała złożony model zakładający, że subiektywna jakość życia jest powiązana ze wzorcem przywiązania z rodzicami (oddzielenie z matką i ojcem) przy obecności takich mediatorów jak: przekonanie o własnej skuteczności, samoocena, poczucie osamotnienia, oraz cechami emocjonalnymi: depresją, lękiem, złością i ciekawością. Mgr Połom w obszernym przeglądzie literatury (liczącym blisko siedemdziesiąt stron), obejmującym 4 kluczowe dla pracy zagadnienia takie jak: koncepcja przywiązania Bowlby'ego, poczucie jakości życia w adolescencji i chorobie psychicznej, poczucie osamotnienia i wybrane wymiary osobowości oraz schizofrenia, wnikliwie przedstawiła koncepcje i wyniki badań, dookreślając obszary wymagające dalszych eksploracji. W tym

miejszu warto od razu podkreślić, że dobór zagadnień w tej części teoretycznej pracy jest właściwy, przemyślany i uzasadniony merytorycznie. Stanowi przy tym spójną i jasną konstrukcję. Zawiera odautorskie komentarze świadczące o bardzo dobrej orientacji Autorki rozprawy w literaturze przedmiotu i badanej problematyce. Wszystkie podrozdziały tej części pracy charakteryzują się wysokim poziomem naukowym, szeroko uwzględniają zarówno najnowszą literaturę przedmiotu, jak i pozycje klasyczne, są czytelnie i jasno zredagowane.

Oceniając ogólnie projekt badań trzeba podkreślić, iż przyjęty przez Autorkę model badawczy, wiążący poczucie jakości życia nastolatków z rozpoznaniem schizofrenii i ich funkcjonowanie psychospołeczne z wczesnodziecięcymi doświadczeniami więzi wyznaczającymi poziom bezpieczeństwa, samooceny, zaufania i autonomii, jest konstruktem w wysokim stopniu spójnym i jasnym, dobrze uzasadnionym naukowo, wystarczającym, by można było go zastosować w zaplanowanych badaniach i co już wcześniej zaznaczono, o dużej wartości poznawczej i klinicznej. Koncepcja przywiązania zakłada, co potwierdzają badania, że jakość więzi wczesnodziecięcej jest powiązana z poziomem poczucia bezpieczeństwa, poziomem umiejętności regulacji emocjonalnej, rozwojem kompetencji społecznych i umiejętności adaptacyjnych. Wszystkie te elementy mogą mieć znaczenie w procesie radzenia sobie z kryzysem psychotycznym, szczególnie w kontekście zdań rozwojowych adolescencji wpływając na ogólną ocenę jakości życia nastolatka. Problem badawczy, który podjęła mgr Połom uważam za trafny i oryginalny. Warto zaznaczyć, że nie był on dotychczas badawczo opracowany w polskiej literaturze naukowej w odniesieniu do tej grupy pacjentów.

Analiza literatury przedmiotu pozwoliła Doktorantce na precyzyjnie uzasadnienie ogólnego celu badania i pytań szczegółowych oraz sformułowanie 6 hipotez badawczych.

Bardzo wysoko oceniam sposób realizacji projektu badawczego: procedurę doboru badanych, dobór narzędzi badawczych, rodzaj przeprowadzonych analiz statystycznych i formę ich przedstawienia oraz wnikliwość dyskusji wyników. Całość jest opracowana z niezwykle rzetelnością.

Doktorantka swoje analizy oparła na badaniach 2 grup: klinicznej i kontrolnej liczącej po 42 osoby (23 dziewcząt i 19 chłopców, $M=16,33$), prowadziła badania pacjentów osobiście, co potwierdza jej duże zaangażowanie, w różnych placówkach stacjonarnych w momencie remisji ostrych objawów psychotycznych. Wykazała się dużą starannością w doborze grupy kontrolnej wybierając z grupy zbadanych przez siebie 274 zdrowych nastolatków 42 osoby, najbardziej zbliżone pod względem czynników socjodemograficznych do grupy klinicznej.

Do operacjonalizacji zmiennych teoretycznych wykorzystano 6 kwestionariuszy, które wcześniej były objęte procedurą adaptacyjną do warunków polskich. Narzędzia zostały dobrane trafnie ze względu na pytania badawcze.

Procedury analizy statystycznej zostały adekwatnie dobrane do pytań badawczych i hipotez. Szczególnie interesująca i wartościowa jest analiza mediacji przeprowadzona przy użyciu makra Process autorstwa Hayes i Preachera w wersji 2.16, narzędzia do modelowania analizy zmiennych OLS i regresji logistycznej dla SPSS i SAS. Dotyczy ona głównego pytania badawczego: związku pomiędzy wzorcem przywiązania z rodzicami a jakością życia przy mediującej roli samooceny, przekonania o własnej skuteczności, poczucia osamotnienia i wybranych cech emocjonalnych. Zbudowane 42 modele (dla matki i dla ojca oddzielnie), kolejno analizowane, dostarczyły interesujących wyników.

Należy pokreślić, że opis zastosowanych narzędzi statystycznych, ich uzasadnienie i przeprowadzone analizy wskazują na swobodne poruszanie się Autorki w tym obszarze. Analizy statystyczne weryfikujące postawione hipotezy przeprowadzono starannie z zastosowaniem testów statystycznych zależnie od charakteru zmiennych i badanych zależności. Biegłość w interpretacji analiz statystycznych a zarazem umiejętność precyzyjnego ich wykorzystania w procesie weryfikacji hipotez dowodzi wysokich kwalifikacji badawczych Doktorantki. Chciałabym podkreślić niezwykłą wnikliwość w analizowaniu uzyskanych wyników. Staranność i jasność ich przedstawienia sprawia, że mimo dużej ilości zmiennych i danych statystycznych, percepcja omawianego materiału jest przyjazna: ułatwiają to ryciny oraz precyzyjne opisy i podsumowania.

Przeprowadzone analizy dostarczyły wartościowych i oryginalnych rezultatów, m.in:

1. Pokazały różnice pomiędzy grupami, jeżeli chodzi o wzorce przywiązania z ojcem a brak różnic istotnych statystycznie, gdy porównywano wzorce przywiązania z matką. Wynika stąd, że chorzy nastolatki w relacji z ojcem częściej doświadczają poczucia wyobcowania i braku zaufania. Są to interesujące wyniki, z jednej strony, kwestionujące koncepcje wskazujące na kluczowe znaczenie matki w patogenezie schizofrenii, z drugiej pokazujące wagę relacji z ojcem. Uwzględnienie w analizie wzorców przywiązania z obojgiem rodziców ujawniło różnice pomiędzy grupami - w grupie klinicznej w porównaniu do kontrolnej: brak osób, które charakteryzowałyby się bezpiecznym wzorcem przywiązania w relacji z obojgiem rodziców oraz przewagę pozabezpiecznych wzorców więzi z co najmniej z jednym z rodziców.

2. Młodzi pacjenci charakteryzujący się pozabezpiecznymi więziami z obojgiem rodziców byli mniej zadowoleni z życia, mieli mniejsze poczucie subiektywnej jakości życia, gorzej oceniali siebie, swoje możliwości, relacje społeczne, częściej doświadczali poczucia odrzucenia społecznego, częściej doświadczali lęku, depresji, rzadziej ciekawości w porównaniu do tych pacjentów którzy mieli bezpieczną więź przynajmniej z jednym rodzicem. Uzasadnia to wniosek Doktorantki, że funkcjonowanie psychospołeczne młodzieży z rozpoznaniem schizofrenii ma związek ze wzorcem przywiązania do rodziców przy mediacji takich czynników jak: samoocena, przekonanie o własnej skuteczności, poczucie osamotnienia oraz lęk, depresja i ciekawość, rozpatrywanych jako cechy emocjonalnego funkcjonowania.
3. Porównanie nastolatków o pozabezpiecznych więziami z obojgiem rodziców z grupy klinicznej i kontrolnej ujawniło, że istotne różnice dotyczyły nasilenia cech emocjonalnych: lęku i depresji (większe nasilenie w grupie klinicznej) i zaciekawienia (niższe w grupie klinicznej) a brak różnic w zakresie poczucia subiektywnej jakości życia, samooceny, poczucia wpływu, oceny relacji społecznych i poczucia odrzucenia. Ilustruje to znacznie więzi dla kształtowania się poziomu ostatniej grupy mediatorów, ze wskazaniem na ich uniwersalny charakter, oraz pokazuje specyfikę czynników emocjonalnych w odniesieniu do grupy klinicznej z więziami pozabezpiecznymi.
4. Interesujące wyniki przeniosły analizy uwzględniające zmienne pośredniczące takie jak struktura rodziny, płeć pacjentów. Ważny jest wynik wskazujący, że chorująca młodzież pochodząca z pełnych rodzin nie różni się poziomem jakości życia od zdrowych rówieśników w odróżnieniu od młodzieży pochodzącej z rodzin niepełnych. Może to z jednej strony wskazywać na protekcyjną rolę rodziny w sytuacji doświadczania kryzysu psychotycznego, ale także można zakładać, że brak pełnej rodziny jest czynnikiem obniżającym jakość życia jeszcze przed zachorowaniem. Byłoby to spójne z wynikiem pokazującym, że narastająca ilość hospitalizacji właśnie w grupie pacjentów pochodzących z pełnych rodzin skorelowana jest z obniżaniem się jakości życia, nasilonym poczuciem osamotnienia.
5. Inne ciekawe rezultaty dotyczą zróżnicowania wyników ze względu na płeć. Ujawniają one, że dziewczęta z obu grup, w porównaniu do chłopców, charakteryzują się istotnie niższym poziomem jakości życia, samooceny, poczucia

skuteczności, mają silniejszą skłonność do odczuwania nastroju depresyjnego (w przypadku lęku dotyczy to jedynie dziewcząt zdrowych). Jest to spójne z wieloma danymi z literatury, wskazującymi na nasilenie krytycznej samooceny u dorastających dziewcząt dotyczącej ich funkcjonowania i wyglądu, będące jak się wydaje wynikiem odczytywania dyskursów kulturowych dotyczących kobiecości.

Pragnę podkreślić szczególną wartość ostatniego rozdziału obejmującego dyskusję, podsumowanie wyników, wnioski praktyczne a także istotny komentarz dotyczący ograniczeń pracy. Jest on opracowany z dużą wnikliwością i rzetelnością, i uprzedza krytyczne uwagi recenzenta. Stąd zgadzając się problematycznymi aspektami, które stanowią ograniczenie dla wniosków wynikających z badań, o których napisała sama autorka, chciałabym się odnieść do innego aspektu. Mgr Połom ocenia wzorce przywiązania opierając się na badaniu kwestionariuszowym, co stanowi dodatkowe ograniczenie, szczególnie gdy badanie dotyczy pozabezpiecznych wzorców przywiązania. Pozabezpieczne wzorce przywiązania stanowią strategię obronne, strategię radzenia z lękiem doświadczanym w relacji z opiekunem, co jest zazwyczaj powiązane z trudnościami mentalizacyjnymi, w znaczący sposób ograniczającymi umiejętność oceny intencji zachowań rodziców oraz rozpoznawanie własnych emocji. Wydaje się, że byłoby użyteczne zweryfikowanie postawionych hipotez korzystając z narzędzia jakościowego jakim jest Adult Attachment Interview, które bez modyfikacji można stosować od 14r..ż. Jakkolwiek jest to narzędzie czasochłonne i wymaga odbycia specjalistycznego szkolenia, niestety kosztownego, to bazuje na analizie sposobu budowania narracji na temat relacji z rodzicami, i na tej podstawie konstruowane jest wnioskowanie o wzorcu przywiązania. W tym sensie pozwala to przewyciężyć ograniczenia percepcji osoby badanej.

Przy okazji warto jeszcze zaznaczyć, że pisząc o relacji przywiązania z rodzicami przyjęło się używać termin „wzorzec” przywiązania, pojęcie „styl” przywiązania rezerwując na opisanie relacji romantycznej pomiędzy partnerami.

Doktorantka uzyskała bardzo wartościowe wyniki. Analizy pokazały bardziej złożony obraz zależności niż zakładały to hipotezy. Można żałować, że na koniec nie zdecydowała się zmodyfikować wstępnego, uproszczonego modelu na rzecz skonstruowania graficznego modelu uzyskanych zależności.

Te uwagi nie zmieniają mojej bardzo wysokiej oceny recenzowanej dysertacji. Na uznanie zasługuje bardzo obszerne piśmiennictwo, obejmujące obok pozycji angielskojęzycznych polskie badania i opracowania. Uzyskane przez mgr Magdalenę Połom

rezultaty poszerzają istotnie wiedzę o badanych zjawiskach, ich oryginalność pozwala na opublikowanie w czasopiśmie o międzynarodowym zasięgu. Mają one także wartość aplikacyjną: są wskazaniem do podjęcia oddziaływań terapeutycznych: rodzinnych i indywidualnych.

Reasumując chcę stwierdzić, że recenzowana praca magister psychologii Magdaleny Połom pt. *Typ więzi z rodzicami a poczucie jakości życia u młodzieży z rozpoznaniem schizofrenii* zasługuje na bardzo pozytywną ocenę, przedstawia bowiem bardzo rzetelne przeprowadzone badanie i oryginalne rozwiązanie przez Autorkę ważnego zagadnienia naukowego i klinicznego oraz wykazuje Jej wiedzę teoretyczną w dziedzinie psychologii, szczególnie psychologii klinicznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Rozprawa spełnia warunki wymagane od pracy doktorskiej w rozumieniu art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003r o tytule i stopniach naukowych, stąd przedstawiam Wysokiej Radzie Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II wniosek o dopuszczenie magister Magdaleny Połom do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

